

Т.М. Іванюта

К.е.н., доц., Національний університет харчових технологій

Є.О.Водніцька

Магістр, Національний університет харчових технологій

Інтелектуальний капітал як об'єкт економічної безпеки підприємства

Предмет дослідження – взаємозв'язок інтелектуального капіталу та його складових із загальним станом економічної безпеки підприємства в умовах зовнішнього середовища.

Метою написання статті є дослідження важливості захисту інтелектуального капіталу як одного з факторів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Методологія проведення дослідження – метод порівняльного та системно-структурного аналізів (для визначення сутності поняття інтелектуального капіталу), метод узагальнення (для формування основних етапів побудови захисту інтелектуального капіталу в системі економічної безпеки підприємства), монографічний (для визначення структури інтелектуального капіталу та його зв'язку із зовнішнім середовищем).

Результати роботи – встановлено сутність та структуру інтелектуального капіталу, а також його роль і важливість з точки зору економічної безпеки підприємства. Розглянуті складові інтелектуального капіталу, їх зв'язок із зовнішнім середовищем, а також їх вплив на загальний стан економічної безпеки підприємства. В рамках дослідження сформовано основні етапи захисту інтелектуального капіталу в загальній системі економічної безпеки підприємства. Встановлено, що захист інтелектуального капіталу це багатетапний процес, який вимагає узгодженості з політикою економічної безпеки, а також із стратегією розвитку підприємства.

Висновки – доведено, що інтелектуальний капітал виходить за межі компанії і активно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Тому для стійкої конкурентоспроможності підприємству слід сформуувати, а також вдало поєднати людський, структурний і споживчий капітали.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, економічна безпека, структура інтелектуального капіталу, зовнішнє середовище.

Т.Н Иванюта

К.э.н., доц., Национальный университет пищевых технологий

Е.А. Водницкая

Магистр, Национальный университет пищевых технологий

Интеллектуальный капитал как объект экономической безопасности предприятия

Предмет исследования – взаимосвязь интеллектуального капитала и его составляющих с общим состоянием экономической безопасности предприятия в условиях внешней среды.

Целью написания статьи является исследование важности защиты интеллектуального капитала как одного из факторов обеспечения экономической безопасности предприятия.

Методология проведения исследования – сравнительного и системно-структурного анализов (для определения сущности понятия интеллектуального капитала), метод обобщения (для формирования основных этапов построения защиты интеллектуального капитала в системе экономической безопасности предприятия), монографический (для определения структуры интеллектуального капитала и его связи с внешней средой).

Результаты работы – установлено сущность и структуру интеллектуального капитала, а также его роль и важность с точки зрения экономической безопасности предприятия. Рассмотрены составляющие интеллектуального капитала, их связь с внешней средой, а также их влияние на общее состояние экономической безопасности предприятия. В рамках исследования сформированы основные этапы защиты интеллектуального капитала в общей системе экономической безопасности. Установлено, что защита интеллектуального капитала это многоэтапный процесс, который требует согласованности с политикой экономической безопасности, а также со стратегией развития предприятия.

Выводы – доказано, что интеллектуальный капитал выходит за пределы компании и активно взаимодействует с внешней средой. Поэтому для устойчивой конкурентоспособности предприятию следует сформировать, а также удачно совместить человеческий, структурный и потребительский капиталы.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, экономическая безопасность, структура интеллектуального капитала, внешняя среда.

T. Ivaniyuta

Candidate of economic sciences, National University of Food Technologies

Y.Vodnitska

National University of Food Technologies

Intellectual capital as an object of economic security of the enterprise

Subject of research – the relationship of intellectual capital and its components with the general state of economic security of the enterprise in the external environment.

The purpose of writing the article is to study the importance of protecting intellectual capital as one of the factors of ensuring the economic security of the enterprise.

Methodology for conducting research – comparative and system-structural analysis (for determining the essence of the notion of intellectual capital), the method of generalization (for the formation of the basic stages of building the protection of intellectual capital in the system of economic security of the enterprise), monographic (for the definition of the structure of intellectual capital and its connection with the external environment)

The results of the work - the essence and structure of intellectual capital, and its role and importance from the point of view of economic safety of the enterprise are established. The components of intellectual capital, their connection with the external environment, and their influence on the general state of economic security of the enterprise are considered. Within the framework of the study, the main stages of the protection of intellectual capital in the general system of economic security have been formed. It is proved that intellectual capital protection is a multi-stage process that requires consistency with the policy of economic security, and with the strategy of enterprise development.

Conclusions - It is proved that intellectual capital goes beyond the company and actively interacts with the external environment. Therefore, for a sustainable competitiveness, the enterprise should form, and also successfully combine human, structural and consumer capital.

Key words: intellectual capital, economic security, structure of intellectual capital, external environment.

Вступ. Процес підвищення значущості інтелектуального капіталу супроводжує світовий розвиток економіки. Інтелектуальний капітал як феномен в даний час

досліджується багатьма галузями науки, в тому числі економіка, менеджмент, бухгалтерський і фінансовий облік та ін. Така увага до інтелектуального капіталу обумовлено його економічною значимістю для організацій, а саме яку цінність він приносить. У зв'язку з цим стає актуальним питання про його значущість в забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Аналіз і дослідження публікацій: Дослідження ролі та впливу інтелектуального капіталу на економічну безпеку вивчається як українськими, так і зарубіжними вченими. Не дивлячись на те, що різні питання, пов'язані з інтелектуальним капіталом на мікрорівні вивчені і детально представлені в наукових роботах G.R. Brooking, Едвінссон&Малоні, О.Б. Буднік-Сіверського, А.О. Тесленко, К.О. Янковський, В.Г. Никифорова та роль інтелектуального капіталу з позиції економічної безпеки потребує дослідження.

Постановка завдання. Оскільки інтелектуальний капітал приносить вагому цінність для підприємства, слід дослідити його вплив та значущість для економічної безпеки підприємства в цілому.

Викладення основних результатів дослідження: Про важливість розвитку інтелектуального капіталу, як фактора забезпечення економічної безпеки каже хоча б той факт, що багато великих компаній при виборі довгострокових партнерів виходять з того, що інтелектуальний капітал фірми повинен становити не менше 40% в загальній структурі капіталу – тільки в цьому випадку компанія вважається перспективною. Відповідно до теорії П. Страссман, частка інтелектуального капіталу в загальній частці ринкової вартості повинна становити більше 50% [9].

З одного боку, інтелектуальний капітал тотожний поняттю нематеріальних активів, з іншого – створює додаткову вартість, між балансовою і ринковою. Наприклад, з точки зору П. Страссман, інтелектуальний капітал, являє собою різницю між її звітними фінансовими активами і реальною ринковою вартістю (ціна акцій, помножена на їх кількість) [9].

Як показує практика, передумовами конкурентоспроможності на сучасному етапі все частіше і частіше є аж ніяк не права власності на цінності матеріального характеру, а чинники, які спричиняють здатність до інноваційного розвитку. Ефективність же наукових і дослідницьких робіт, що полягає, в тому числі у впровадженні нововведень (технологічного, організаційного та комерційного характеру), передбачає високий рівень розвитку інтелектуального потенціалу. Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «potentia», що означає приховані можливості, потужність, сила [4].

Відповідно до сучасної економічної теорії, нова економіка базується на русі не стільки матеріальних ресурсів, скільки на обміні і використанні ідей, знань, інформації, а людські знання і досвід є одним з найцінніших ресурсів суспільства. Вважається, що саме знання і безперервне навчання стали критичними компонентами успіху на сьогоднішній день. Тому їх захист має бути одним із основним об'єктом економічної безпеки підприємства.

Розглянемо основні підходи до визначення інтелектуальний капітал у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення категорії інтелектуальний капітал [1, 2, 5-8]

Автор	Визначення
Х. Макдональд	Інтелектуальний капітал - знання, які є в організації і можуть бути використані для отримання різних переваг перед конкурентами.
Д. Клейн, Л. Прусак	Інтелектуальний капітал – інтелектуальний матеріал, формалізований і зафіксований, що використовується для виробництва більш цінного майна.
М. Бендіков, Е. Джамай	Інтелектуальний капітал - сума тих знань всіх працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність.
Т.В. Чечелова, Г.Ю. Івлеєва	Інтелектуальний капітал – сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільність (здатність до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, адаптації до нових умов) і креативність (здатність неординарно мислити і формувати ідеї), яка забезпечує можливість створення додаткового продукту в процесі руху інтелектуального капіталу.
В.О. Кузьминський	Інтелектуальний капітал – система відносин економічних суб'єктів раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг, підвищення рівня життя, вирішення проблем нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів об'єктів.
А.В. Лапін	Інтелектуальний капітал - симбіоз людського капіталу та його результатів у вигляді інтелектуального продукту.
О.Б. Буднік- Сіверський	Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

Узагальнюючи вище представлені концепції, синтезуючи їх переваги і недоліки, можна дати наступне трактування інтелектуального капіталу як найважливішої складової економічної безпеки організації – інтелектуальний капітал – знання, навички та досвід конкретних людей, сума знань працівників підприємства, які використовуються з метою максимізації прибутку і забезпечують економічну конкурентоспроможність.

Форсований і масштабний розвиток нових технологій призводить до того, що в усьому світі стратегічні перспективи, конкурентоспроможність і стійкість все більше і більше визначаються тією часткою продукції і обладнання, які засновані на прогресивних знаннях і сучасних рішеннях. Таким чином, інтелектуальний потенціал сучасного підприємства можна розглядати як здатність до генерування і освоєння інновацій. У загальному вигляді, інтелектуальний потенціал визначається інтелектуальним капіталом підприємства (організації) - ресурсами компанії, об'єднаними інтелектуальною природою і використовуються в якості фактора економічного розвитку.

Високий рівень розвитку інтелектуального капіталу забезпечує для організацій і підприємств найважливішу в умовах постіндустріальної економіки передумову стійкості і безпеки в формі володіння інтелектуальною власністю. Дослідники та практики притримуються думки, що на рівні підприємства інтелектуальний капітал є сумою трьох складових (рис.1.) [2,4,6]:

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу [2, 4, 6]

Людський капітал – компетенції і здатності персоналу компанії вирішувати різні проблеми, лідерські якості, управлінські та підприємницькі навички, здатності до творчості [6]. Кваліфікований або творчо здатний співробітник, залишаючи компанію, зменшує розмір людського капіталу і навпаки, новоприйнятий працівник, що володіє лідерськими якостями і управлінськими навичками, збільшує розмір людського капіталу компанії. Необхідно підкреслити один ключовий фактор людського капіталу: співробітники, що не володіють перерахованими вище навичками, здібностями,

необхідними для роботи знаннями і кваліфікацією, не утворюють людський капітал. Кваліфікацію, навички та здібності співробітників можна розвивати, відповідно зростатиме людський капітал компанії.

У зв'язку зі сказаним, слід відзначити, що компанія реалізує соціальну політику, спрямовану на ефективну взаємодію з персоналом. В її рамках працівники розцінюються як ключовий ресурс, який визначає економічні показники підприємства, його конкурентоспроможність і ринкову вартість. Визначальною метою соціальної політики компанії є забезпечення всіх напрямків діяльності висококваліфікованими кадрами, створення системи мотивації, що спонукає працівників до високопродуктивної праці.

Слід зауважити, що з точки зору сучасних дослідників, людський капітал являє собою найбільшу цінність компанії і включає запас знань, освіти, практичні навички, творчі і розумові здібності людей, їх моральні цінності, мотивацію, культурний рівень, які використовуються індивідом (або організацією) для отримання доходу [4,5].

З переходом до постіндустріального суспільства, заснованого на інформаційних технологіях, спостерігається різке зростання вимог до якості людського капіталу. Його інтелектуальна складова займає лідируюче положення і стає важливою на всіх рівнях людської спільноти. Інтелектуальний капітал перетворюється на чинник, що визначає успіхи або невдачі в діяльності окремих фірм, він повністю проявляє себе в якості генератора науково-технічного прогресу, що змінює структуру національної економіки, в якій власне виробництво відтісняється на задній план під тиском комплексу галузей науки і послуг, що визначають зростання продуктивності праці в матеріальному виробництві.

Структурний капітал – все, що лишається на підприємстві, пов'язане з інтелектуальним потенціалом, після завершення роботи персоналом [5]. Сюди відноситься інтелектуальна власність, інформаційні системи, система фінансових взаємовідносин, інструкції, положення, стандарти, нагороди, грамоти тощо. Структурний капітал є базисом, на якому здійснюється будь-яка діяльність в компанії.

Споживчий капітал – сукупність взаємозв'язків між компанією і зовнішнім середовищем, що включає в себе наступні елементи: клієнтський капітал, капітал постачальників, капітал кооперації, капітал зв'язків з державною владою, капітал зв'язків з громадськістю, ділова репутація [5]. У деяких моделях капітал відносин спрощують до одного клієнтського капіталу - сукупності зв'язків між компанією і її клієнтами [6]. Пороте, таке спрощення в сучасному бізнесі неприпустимо, бо,

спрощуючи модель, ми втрачаємо можливість контролювати і ефективно використовувати всю сукупність взаємин компанії з зовнішнім середовищем.

Взаємодіючи в процесі роботи, всі перераховані вище елементи утворюють інтелектуальний капітал компанії. Тому слід розглянути детальніше процеси взаємодії між раніше виділеними елементами інтелектуального капіталу, а також із зовнішнім середовищем підприємства. Наочно процеси взаємодії інтелектуального капіталу компанії із зовнішнім середовищем представлені на рис. 2. [7]. Так, інтелектуальний капітал підприємства виходить за межі самого підприємства, де взаємодіє за допомогою посадових обов'язків співробітників, організаційної структури, інформаційного середовища і корпоративної культури компанії.

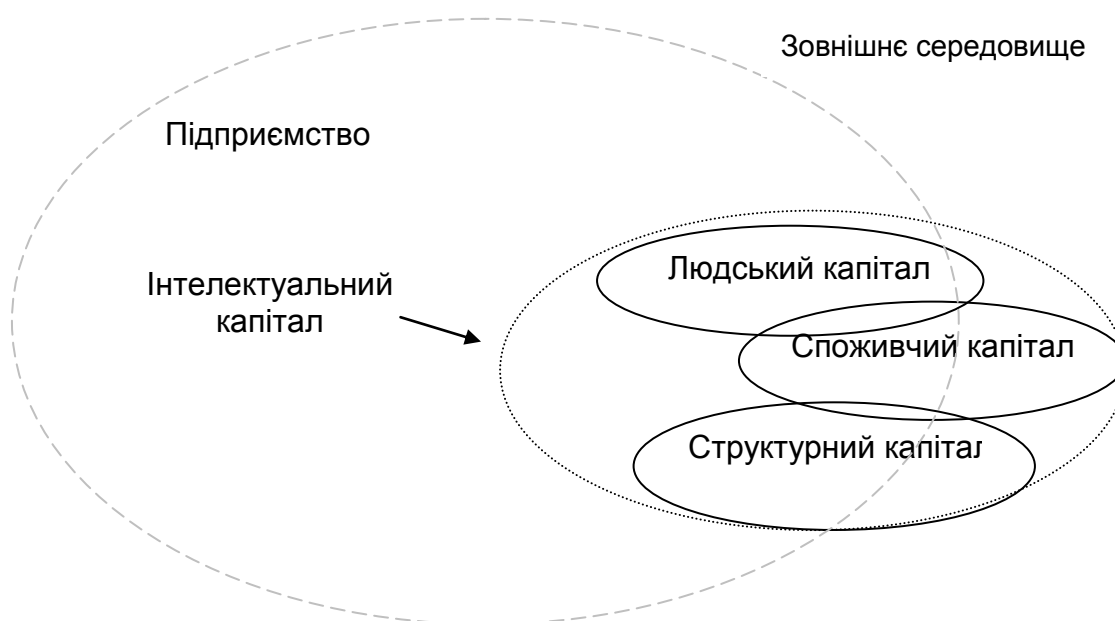

Рис.2. Інтелектуальний капітал підприємства і зовнішнє середовище (узагальнено автором на основі [5,6])

Взаємопроникнення інтелектуального капіталу компанії і зовнішнього середовища відбувається в різних середовищах: соціальної, ділової, інформаційної, інтелектуальної і т.д. Таке взаємопроникнення дуже сильно ускладнює побудову ефективного захисту від загроз економічній безпеці. Для її створення необхідно обов'язково врахувати процеси взаємодії між складовими елементами інтелектуального капіталу.

Процес взаємодії людського та споживчого капіталу відбувається щодня і щогодини при взаємодії компанії із зовнішнім середовищем. Використання найманого

персоналу, який належить іншим компаніям (аутстафінг), в тому числі на позиціях, що вимагають високої кваліфікації і компетенцій, передача окремих бізнес-процесів, в тому числі критичних для бізнесу стороннім компаніям (аутсорсинг), розмиває межу між компанією і зовнішнім середовищем [6]. Крім цього, частина співробітників компанії можуть бути тимчасово-найманим персоналом на окремий проект або короткочасну роботу (фрілансери), деякі співробітники можуть працювати віддалено (онлайн), спілкуючись з іншими співробітниками тільки через засоби комунікації.

Звідси випливає, що в більшості сучасних компаній кордон з зовнішнім середовищем дуже нечіткий. Тому, тут слід відзначити важливий елемент безпеки людського капіталу і всієї компанії в цілому – лояльність до компанії кожного окремого співробітника, що становить людський капітал [3]. Такі інструменти, як система управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM-система) і система управління взаємовідносинами з постачальниками (SRM-система), дозволяють підвищити керованість і ефективність окремих видів взаємовідносин, а також налагодити систему безпеки [6]. Використання інструментів з управління взаємовідносинами з зовнішнім середовищем має завжди поєднуватися з використанням спеціалізованих інструментів щодо захисту від загроз економічної безпеки, організаційними заходами і процедурами, спрямованими на підтримання належного рівня безпеки в компанії.

Процес взаємодії людського та структурного капіталу підприємства фактично є його повсякденною діяльністю. Велика частина цієї діяльності відбувається в рамках бізнес-процесів, спрямованих на виконання операційних завдань компанії. Структурний капітал є основним середовищем, в якому безпосередньо проявляється інтелектуальний капітал, а також основою, без якого компанія не може функціонувати і навіть існувати [3]. В процесі взаємодії людського та структурного капіталу компанії утворюються її найцінніші активи, які вимагають надійного та своєчасного захисту від загроз економічної безпеки, заснованої на довгостроковій стратегії захисту активів компанії [3].

Структура економічної безпеки компанії, на думку Д.В. Доценко, В.Н. Круглова [4] складається з: фінансової складової; інтелектуальної та кадрової складової; техніко-технологічної складової; політико-правової складової; інформаційної складової; силової складової; екологічної складової. Крім того, автори роботи [4] роблять акцент на комплексну систему забезпечення економічної безпеки компанії, яка представляє собою певну сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-

економічного і правового характеру, яка, в свою чергу, спирається на службу безпеки компанії.

Таким чином, інтелектуальна і кадрова складова та інформаційна складова економічної безпеки повинні бути погоджені з завданнями захисту (розвитку) інтелектуального капіталу компанії. У свою чергу, захист (розвиток) інтелектуального капіталу повинен бути узгоджений з корпоративною, функціональною, продуктовою, операційною, управлінською та ресурсною стратегіями компанії.

На підставі вищевикладеного матеріалу можна сформулювати основні етапи побудови системи захисту інтелектуального капіталу підприємства.

1. Ідентифікація (вимір) інтелектуального капіталу підприємства декількома способами.
2. Класифікація окремих елементів інтелектуального капіталу підприємства, зрозуміла власникам і топ-менеджерам.
3. Виявлення основних загроз інтелектуального капіталу підприємства.
4. Розробка системи захисту інтелектуального капіталу підприємства.
5. Узгодження стратегій компанії (включаючи завдання захисту інтелектуального капіталу) і структури (політики) безпеки компанії.

Висновки: Таким чином, підсумувавши вище сказане, можна зробити такі висновки:

- інтелектуальний капітал є найціннішим ресурсом підприємства, і чим він більший, тим успішніша організація;
- для стійкої конкурентоспроможності підприємству слід сформувати, а також вдало поєднати людський, структурний і споживчий катали;
- інтелектуальний капітал виходить за межі компанії і активно взаємодіє із зовнішнім середовищем;
- захист нематеріальних об'єктів є більш трудомістким порівняно з матеріальними об'єктами;
- захист інтелектуального капіталу компанії пов'язаний з його розвитком;
- захист інтелектуального капіталу компанії - це багатоетапний процес, що вимагає узгодження з політикою економічної безпеки і довгостроковою стратегією розвитку компанії.

Список використаних джерел

1. Буднік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / О. Б. Буднік-Сіверський // НУХТ. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9823/1/intelektualnii_kapital.pdf.
2. Едвінссон Л. Корпоративна довгота: Навігація в економіці, заснованій на знаннях / Л. Едвінссон. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 247 с.
3. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
4. Никифорова В. Г. Інтелектуальний капітал як основа економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В. Г. Никифорова // Одеський національний економічний університет. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2270/1/%B0.pdf>.
5. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Энни Брукинг; [пер. с англ. Н. Мишанова, под. ред. Л. Н. Ковалик]. – СПб.: Питер, 2014. – 288с. – (Серия: Теория и практика менеджмента).
6. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / Олександр Володимирович Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2014. – № 2. – С. 12–16.
7. Петрова. Система управления интеллектуальным капиталом предприятия [Електронний ресурс] / Петрова, Дьяконо, Дмитрова // International Journal of Innovative Technologies in Economy. – 2016. – С. 88-97.
8. Питиленський В. П. Защита интеллектуального капитала компании в современных условиях [Електронний ресурс] / В. П. Питиленський, А. К. Кунафеев // Московский финансово-экономический институт. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-intellektualnogo-kapitala-kompanii-v-sovremennyh-usloviyah>.
9. Страссман П. Беспокойные знания / П. Страссман. // Computer World. – 1999. – №42. – С. 21.

П.І.П. Іванюта Тетяна Миколаївна. **Дата народження:** 03.10.1978 року.

Кандидат економічних наук Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права. Доцент цієї кафедри. **Місце розташування:** вул. Володимирська, 68, корпус В, км. 507. **Місце проживання:** м. Київ, вул. Т. Драйзера, буд. 30, кв.50 **Контактний телефон:** +38(050) 448-49-28

П.І.П. Водніцька Євгенія Олександрівна. **Дата народження:** 06. 01. 1997 року.

Магістр Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права. **Місце розташування:** вул. Володимирська, 68. **Місце проживання:** м. Обухів, вул. Пар.Комуни, буд. 33. **Контактний телефон:** +38(063) 699-79-48

Full name Ivaniyuta Tetiana. **Date of birth:** 03.10.1978.

Candidate of Economic Sciences, National University of Food Technologies, Department of Economics and Law. Associate professor of this department. **Location:** 68, Volodymyrska st., building B, room 507. **Home address:** Kyiv, 30, T. Draiser str., room 50. **Telephone number:** +38 (050) 448-49-28

Full name Vodnitska Yevheniia. **Date of birth:** 06.01.1997.

Master of National University of Food Technologies, Department of Economics and Law. **Location:** st. Vladimirska, 68. **Home address:** Obukhiv, 33, Par.Komuni st. **Telephone number:** +38 (063) 699-79-48